

QORAQALPOG‘ISTON TARIXI DARSLARIDA QADIMIY QAL’ALAR VA ARXEOLGIK YODGORLIKLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Jumaboyev Sardorbek Qadamboy og'li

Arxeologiya.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20579538>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qoraqalpog‘iston tarixi darslarida qadimiy qal’alar va arxeologik yodgorliklardan samarali foydalanish metodikasi tahlil qilinadi. Tarix ta’limida moddiy madaniy meros obyektlaridan foydalanish o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirish, vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish va tarixiy voqealarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Maqolada Qoraqalpog‘iston hududidagi qadimiy qal’alar hamda arxeologik yodgorliklarning ta’limiy ahamiyati, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish usullari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlar va ekskursiyalar yoritilgan. Shuningdek, tarix fanini o‘qitishda mahalliy tarixiy manbalardan foydalanishning afzalliklari ham ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Qoraqalpog‘iston tarixi, qadimiy qal’alar, arxeologik yodgorliklar, tarix ta’limi, metodika, moddiy madaniy meros, tarixiy tafakkur, ekskursiya, interfaol metodlar, vatanparvarlik tarbiyasi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Markaziy Osiyoning eng qadimiy sivilizatsiyalaridan biri shakllangan hududlardan hisoblanadi. Bu yerda joylashgan ko‘plab qadimiy qal’alar, shahar xarobalari va arxeologik yodgorliklar o‘lkaning boy tarixiy-madaniy merosini aks ettiradi.

Ayniqsa, Tuproqqal’a, Ayazqal’a, Guldursunqal’a, Qizilqal’a va Jonbosqal’a kabi yodgorliklar qadimgi Xorazm tarixini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Mazkur tarixiy obyektlar nafaqat ilmiy tadqiqotlar uchun, balki tarix ta’limi jarayonida ham katta pedagogik ahamiyatga ega. Bugungi kunda tarix fanini o‘qitishda o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularda tarixiy tafakkur va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tarixiy yodgorliklar va arxeologik manbalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

O‘quvchi tarixiy voqealarni faqat matn orqali emas, balki real tarixiy obyektlar misolida o‘rganishi natijasida bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi. Qoraqalpog‘iston tarixi darslarida qadimiy qal’alar va arxeologik yodgorliklardan foydalanish o‘quvchilarda tarixiy merosga hurmat, milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv tarixni nazariy fan sifatida emas, balki xalqning ko‘p asrlik tajribasi va madaniy merosini aks ettiruvchi jonli jarayon sifatida qabul qilish imkonini beradi. Mazkur maqolaning maqsadi Qoraqalpog‘iston hududidagi tarixiy yodgorliklardan tarix darslarida foydalanishning metodik asoslarini tahlil qilish, samarali pedagogik usullarni aniqlash hamda ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Qoraqalpog‘iston hududida joylashgan qadimiy qal’alar va arxeologik yodgorliklar tarix ta’limining muhim didaktik vositalaridan biri hisoblanadi. Ular orqali o‘quvchilar qadimgi davrlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti haqida aniq tasavvurga ega bo‘ladilar.

Tarixiy obyektlardan foydalanish darsning ilmiyligi, ko'rgazmaliligi va amaliy ahamiyatini oshiradi. Tarix darslarida yodgorliklardan foydalanishning birinchi yo'nalishi ko'rgazmali metod hisoblanadi. O'qituvchi qadimiy qal'alarning suratlari, xaritalari, rekonstruksiya chizmalari va videomateriallaridan foydalanib, mavzuni yanada tushunarli qilib bayon etishi mumkin. Masalan, Ayazqal'a majmuasi haqida ma'lumot berishda qal'aning tuzilishi, mudofaa tizimi va joylashuv xususiyatlarini vizual materiallar yordamida tushuntirish o'quvchilarning mavzuni yaxshi o'zlashtirishiga yordam beradi.[1] Ikkinchi yo'nalish — ekskursiya metodidir.

Tarixiy yodgorliklarga uyushtiriladigan sayohatlar o'quvchilarning amaliy bilimlarini mustahkamlaydi. Ekskursiyalar davomida o'quvchilar tarixiy obyektlarni bevosita kuzatib, ularning me'moriy xususiyatlari va tarixiy ahamiyati bilan tanishadilar. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarda tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantiradi hamda tarix faniga qiziqishni oshiradi.

Uchinchi metod sifatida loyiha faoliyatidan foydalanish mumkin. O'quvchilarga ma'lum bir qal'a yoki arxeologik yodgorlik haqida ilmiy-amaliy loyiha tayyorlash topshirig'i beriladi.

Masalan, "Tuproqqal'a — qadimgi Xorazm poytaxti" yoki "Qizilqal'aning mudofaa tizimi" mavzularida tadqiqot ishlari tashkil etilishi mumkin. Bunday faoliyat o'quvchilarning mustaqil izlanish olib borish, axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.[2] Interfaol metodlar ham tarixiy yodgorliklarni o'rganishda samarali hisoblanadi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Munozara", "Tarixiy rol o'ynash" kabi usullar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Masalan, qadimgi qal'a himoyachilari va bosqinchilar o'rtasidagi tarixiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali o'quvchilar o'sha davr voqealarini chuqurroq anglaydilar.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Virtual ekskursiyalar, 3D modellar, elektron xaritalar va multimedia taqdimotlari tarixiy obyektlarni o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, uzoq hududlarda joylashgan yodgorliklarni virtual formatda namoyish etish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.[3]

Qadimiy qal'alar va arxeologik yodgorliklardan foydalanish jarayonida fanlararo integratsiyaga ham e'tibor qaratish lozim. Tarix darslarini geografiya, arxeologiya, madaniyatshunoslik va san'at tarixi fanlari bilan bog'lash o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi. Masalan, qal'alarning geografik joylashuvi, qurilish texnologiyalari va madaniy ahamiyatini kompleks tarzda tahlil qilish o'quvchilarda yaxlit tasavvur shakllantiradi.

Shuningdek, tarixiy manbalar bilan ishlash metodikasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Arxeologik topilmalar, qadimgi yozuvlar, xaritalar va ilmiy tadqiqotlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tarixiy dalillarni tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu esa tarix fanini chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Demak, Qoraqalpog'istonning boy arxeologik merosi tarix ta'limini mazmunan boyitish va o'quvchilarni tarixiy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Qoraqalpog'iston hududidagi qadimiy qal'alar va arxeologik yodgorliklar nafaqat tarixiy meros namunasi, balki tarix ta'limining muhim pedagogik resursi ham hisoblanadi. Ularning tarix darslarida qo'llanilishi o'quvchilarning tarixiy bilimlarini boyitish, tarixiy tafakkurini rivojlantirish va milliy o'zlikni anglash darajasini oshirishga xizmat qiladi. Tarixiy obyektlardan foydalanish o'quvchilarga o'tmish voqealarini real dalillar asosida o'rganish imkonini beradi.

Natijada tarix faniga bo'lgan qiziqish ortadi, o'quvchilar tarixiy manbalarga tanqidiy yondashishni o'rganadilar. Ayniqsa, qadimgi Xorazm madaniyatiga oid qal'alar va arxeologik yodgorliklar yosh avlodning milliy tarix bilan yaqindan tanishishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'rgazmali vositalar, ekskursiyalar, loyiha ishlari, interfaol metodlar va axborot texnologiyalaridan kompleks foydalanish tarix ta'limi samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Bunday yondashuv o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, izlanishga va tarixiy merosni asrab-avaylashga undaydi. Shu bilan birga, tarix o'qituvchilarining mahalliy tarixiy obyektlar haqida yetarli bilimga ega bo'lishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashi ham muhim omillardan biridir. Tarixiy yodgorliklar asosida yaratilgan elektron resurslar, virtual ekskursiyalar va multimedia materiallarini ta'lim jarayoniga keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida Qoraqalpog'istonning tarixiy-madaniy meros obyektlarini o'rganish va ularni ta'lim tizimida qo'llash bo'yicha ilmiy-metodik tadqiqotlarni yanada rivojlantirish zarur. Bu nafaqat tarix fanini o'qitish sifatini oshiradi, balki yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qadimiy qal'alar va arxeologik yodgorliklardan tarix darslarida foydalanish o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishda, tarixiy xotirani shakllantirishda hamda madaniy merosni qadrlash tuyg'usini mustahkamlashda samarali metodik vosita hisoblanadi. Shu sababli tarix ta'limida ushbu imkoniyatlardan keng foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolstov S.P.ning Qadimgi Xorazm. Qadimgi Xorazm madaniyatini o'rganish. Toshkent, 1962.
2. Tolstov Sergey Pavlovich. Drevniy Xorezm. Moskva: MGU nashriyoti, 1948.
3. Masson Mixail Yevgenyevich. Arxeologiya Osredney Azii. Toshkent, 1976.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Tarix fanidan umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Toshkent, 2023.
5. Qoraqalpog'iston Respublikasi tarixi. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. Nukus, 2021.
6. O'zbekiston tarixi. Akademik nashr. Toshkent: Fan, 2019.
7. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
8. Tarix o'qitish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
9. Arxeologik yodgorliklarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish masalalari. Toshkent, 2018.
10. Qoraqalpog'istonning tarixiy-madaniy merosi. Nukus, 2020.